

AB Båttjänst og diverse kamouflasjeoperasjoner

I de foregående kapitlene har vi hovedsakelig beskjeftiget oss med de store kamouflasjeoperasjonene som Enskilda Banken, brødrene Wallenberg, Wenner-Gren og andre svensker var engasjert i. Men var disse de eneste, eller var enda flere med på det? I dette avsluttende kapitlet om stråmannaffærer og økonomisk samarbeid med nazistene skal vi vise at det også forekom mindre kamouflasjeoperasjoner som Enskilda, andre svenske forretningsmenn, og til og med medlemmer av kongefamilien var involvert i.

Den syndikalistiske avisen *Arbetaren* publiserte 18. februar 1943 en artikkel under en trespaltet overskrift: «Masseproduksjon av tyske båter på svenske verft». ¹ I artikkelen ble det opplyst at flere svenske verft var engasjert i bygging av båter av en viss type for tyskernes regning. Båtene varierte i lengde mellom 19 og 29 meter, ble bygget av tre på stålpant og var usedvanlig stabile. Verftsarbeiderne ble fortalt at båtene ble bygget for fiske (og derfor ble de også kalt fiskerbåter), men den forklaringen var det ingen som trodde på, på grunn av farkostenes spesielle utforming, stabilitet og store antall.

Hvor skulle disse 40 til 50 fartøyene settes inn, så begrensede som tyskernes muligheter til fiske var i 1943? *Arbetaren* antydte at de skulle anvendes til oppgaver innen kystovervåkingen, eller ganske enkelt brukes under en invasjon. De ble bygget under nøye oppsikt av en innfløyet ingeniør som reiste fra verft til verft. Bestillingene på disse «fiskerbåtene» var blitt tatt opp av et mellomledd, AB Båttjänst i Stockholm, et aksjeselskap som økonomisk var intimt forbundet med Enskilda Banken. Båttjänsts direktør M. Stolpe kommenterte bestillingene for *Arbetaren*:

«Det har sin riktighet. Vi bygger mange båter for Tyskland på flere verft, og det har vi holdt på med lenge. Men det får dere ikke

skrive noe om, for vi har fått klar beskjed fra Informasjonsdepartementet om at det av utenrikspolitiske hensyn ikke skal offentliggjøres noe om denne saken».

Avisen var ikke fornøyd med dette, og henvendte seg til sjefen for Informasjonsdepartementet (som ga pressen «råd» om hva som var passende for offentliggjørelse) som nektet å gi noen opplysninger i saken. *Arbetaren* ble henvist til Utenriksdepartementets presseavdeling. Der ble opplysningene bekreftet, men med det tillegget at Tyskland skulle forsyne Sverige med 50 000 tonn skipsbygningmateriale, og at Sverige – for å få disse materialene – hadde akseptert bestillingen.

Marineattachéen von Wahlert

Arbetaren ble anmodet om å avstå fra å publisere noe om byggingen av de nevnte båtene. Avisen avviste dette, og flere artikler fulgte etter at det ble avslørt at UD's opplysninger angående leveransen av 50 000 tonn skipsbygningmateriale fra Tyskland var usanne. Den amerikanske ambassaden i Stockholm rapporterte saken til ledelsen for økonomisk krigføring i Washington, som skulle undersøke saken etter krigen.²

Alt sammen hadde begynt høsten 1942. Ved hjelp av marineattachéen ved den tyske ambassaden i Stockholm, Klaus von Wahlert, hadde Hugo Stinnes GmbH bestilt 50 fiskefartøyer. En annen betydningsfull mellommann i affæren var baron Waldemar von Oppenheim. Han var en tysk bankmann, arbeidet for den tyske kontraspionasjen og var fremfor alt en mann med meget gode forbindelser med Enskilda og brødrene Wallenberg. Det var også han som overtalte svenskene til å bygge fartøyene, til tross for heftige innvendinger fra britene.³ Det ble holdt tre møter i sakens anledning – det tredje ble forøvrig holdt på Enskildas hovedkontor, da AB Båttjänst i høy grad ble kontrollert av banken.⁴ Enskildas representant under forhandlingene var Calissendorff. Den tyske marineattachéen foretok en generell gjennomgang og «... spurte Calissendorff om mulighetene til å få eksportlisens fra den svenske regjeringen. Bankdirektøren påpekte umiddelbart at han ikke nærret noen forhåpninger om å kunne overtale sin regjering til å gi bistand til eksport av noe som tilhørte kategorien krigsmateriell.»

I rapporten heter det lakonisk videre at Calissendorff «... fikk en rask, men veltalende forsikring om at fartøyene var konstruert som fiskekutere og skulle anvendes som sådanne... «hvorpå Calissendorff for-

klarte at han straks skulle ta saken opp med de svenske myndighetene. Hugo Stinnes, en av de ledende tyske forretningsmennene og en tidlig tilhenger av Hitlers regime, kom personlig til Stockholm og viste seg da meget tilfreds med den smidige måten som fiskerbåtaffæren hadde utviklet seg på. Stinnes:

«... hadde under planleggingen diskutert saken med (...) marinens overkommando og besluttet seg for å hjelpe til av ren patriotisme; han tjente ingenting på arrangementet, og hadde stilt sitt eget firma og firmaets svenske agenturs tjenester til disposisjon for marinens overkommando.»⁵

Men hvorfor ble disse 150-tonns fiskefartøyene bestilt via den i stråmannaffærer utspekulerte Stinnes, fartøyer som i følge den britiske marineattachéen i Stockholm med den største sikkerhet skulle brukes som minesveipere av den tyske marinen? Den første grunnen var at det fantes en svensk lov som forbød at fartøyer under svensk flagg ble eiet av utenlandsk kapital. Denne loven ble i realiteten omgått ved hjelp av kontraktsklausuler som innebar at fartøyene som ble bygget på svenske verft, i teorien var svenske, men i praksis finansiert av Tyskland.⁶

Den andre grunnen var at Hugo Stinnes var et privat firma. Det krever endel forklaringer. Internasjonal lovgivning gir skipsbyggere (og våpenfabrikanter) i nøytrale land rett til å selge fartøy til en krigførende nasjon under forutsetning av at det ikke er blitt bygget på bestilling av det krigførende landet, i dette tilfellet Tyskland. De fartøyene det dreide seg om i dette tilfellet, var ikke blitt bestilt av den tyske marinen, men av et privat firma, eid av den tyske statsborgeren Stinnes.⁷

Men i internasjonal rett finnes også en lov som slår fast at et nøytralt lands regjering er forpliktet til:

«... å aktivt sørge for (...) å forhindre at fartøy avsatt til krigføring forlater sitt territorialfarvann om (...) sådant fartøy innen det nøytrale landets territorium er spesielt utrustet, helt eller delvis, til krigsbruk.»⁸

Svenskene medga at det alltid fantes muligheter for at fiskerbåter kunne brukes til andre formål enn fiske, men det de ønsket var bevis for at disse fartøyene *ikke* kunne brukes til fiske, et krav som gjorde britene og amerikanerne fullstendig himmelfalne.

Trålerne ble eksportert, og gjennom flere kilder vet vi at de ble brukt som eskorte-fartøy for tyskerne i konvoier mellom Stavanger og Bergen og senere ble utrustet med luftvernkanoner til forsvar av viktige tyske havner.

De amerikanske og britiske regjeringene ble rasende og truet med

å svarteliste de svenske verfterne om ikke Stockholm sørget for å utsette leveransene av fartøyene til Tyskland. Den svenske regjeringen:

«... lovet, uoffisielt og strengt konfidensielt, at den skulle utsette tillatelsene til ytterligere leveranser og underrette oss (dvs. London og Washington) på forhånd i tilfelle de bestemte seg for å utstede flere lisenser.»

De to allierte regjeringene slo seg til tåls med dette, men Stockholm trakk senere sitt løfte tilbake, hvilket de amerikanske og britiske regjeringene helt naturlig oppfattet som en grov krenkelse.⁹

Etter krigen viste det seg at amerikanerne ikke hadde glemt tilfellet med «de såkalte fiskerbåtene». Saken dukket opp på nytt i en rapport som sammenfattat Enskildas virksomhet.¹⁰ Da den tyske fhv. marineattachéen von Wahlert ble forhørt av britene etter krigen, innrømmet han uten videre at Enskilda Banken hadde medvirket til at det svenske verftet hadde bygget 45 minesveipere for Tysklands regning under krigen. Han avslørte at alle forhandlinger angående kontrakten var blitt ledet av Calissendorff, som også hadde ordnet med de nødvendige økonomiske arrangementene. Den britiske ambassaden prøvde å oppspore en annen fremtredende nazist som åpenbart hadde avslørende opplysninger å bidra med hva Enskildas finansiering av tyske krigsfartøyer i Sverige under Den annen verdenskrig angikk.¹¹ Det er fremdeles uvisst om de noensinne klarte å få tak i ham.

Vi har god grunn til å anta at brødrene Wallenberg via Calissendorff var informert om disse pro-nazistiske transaksjonene. Foruten å maskere dem ga de således også aktiv støtte til det tyske krigsmaskineriet.

Andre forbindelser

Schering-Kahlbaum A.G. i Berlin, et av de største legemiddelkonsernene i Tyskland, hadde også etablert et nettverk av maskerte selskaper verden over, i den hensikt å «nøytralisere» hele Schering-konsernet.¹² Også i denne kamouflasjeoperasjonen tilbød brødrene Wallenberg sine tjenester. Det er blitt klarlagt at de svenske bankmennene opptrådte som stråmenn for Scherings datterselskap i Bloomfield, New Jersey.

Også det største amerikanske selskapet innen pelsbransjen, Thorer & Hollender, tok med takknemlighet imot brødrene Wallenbergs kamouflasjetjenester.¹³

Det amerikanske finansdepartementet anklaget Enskilda for også å ha kjøpt krigsmateriell for Japans regning. Bestillingene kom fra Tokio.

Varene ble transportert som kurérgods fra Sverige til Tyskland, hvor de ble sendt til Japan med ubåt.¹⁴

Et annet interessant stråselskap var AB Transfer, som ble grunnlagt av Enskilda i begynnelsen av Den annen verdenskrig for å hjelpe svensk eksport og import. AB Transfer ble drevet av den for oss etter hvert velkjente Calissendorff. I et offisielt dokument kan man lese at tilgjengelige opplysninger viste at Enskilda og dens datterselskaper var involvert i en omfattende internasjonal plan som gikk ut på å komme over strategiske råvarer som ble kjøpt opp av AB Transfer for dollar som stammet fra sperrede kapitalkilder. Det dreide seg blant mye annet om å kjøpe hud og skinn i Latin-Amerika, for å hindre de allierte i å skaffe det læret som deres væpnede styrker trengte.¹⁵

Lovlige forretninger med Tyskland

Det er anslått at mellom 30 og 40 % av de totale tyske interessene etter krigen var blitt gjemt i Sverige.¹⁶ Vi har hittil kun berørt familien Wallenbergs og Axel Wenner-Grens virksomhet, men de var på ingen måte de eneste som fungerte som en fasade for tyske interesser. Det fantes også andre i Sverige som sto til tjeneste med å skjule aktiva og patenter, og å overføre nazistenes kapital til de nøytrale landene i Sør-Amerika. Disse firmaene ble svartelistet. Det fantes også firmaer som ble svartelistet fordi de fortsatte sine vanlige, normale forretninger med Tyskland. De kjente seg naturligvis dårlig behandlet, men fra de alliertes synsvinkel var svartelistingen fullt forståelig – de handlet med fienden.

Svenskene hadde naturligvis en annen oppfatning, som i en rekke tilfeller kan betraktes som helt riktig. Den eneste «forbrytelsen» de gjorde, var at de fortsatte å gjøre de samme forretningene som de hadde gjort i alle år. Og sett med deres øyne – hvorfor ikke? Sverige var et nøytralt land, det lå ikke i krig med noen fremmed makt. Og heller ikke brøt de svensk lov. De støttet ikke de tyske krigsanstrengelsene, de overførte ikke nazipenger, og stakk ikke vekk kapital og patenter som muligens kunne brukes til fremtidige krigsforberedelser. Heller ikke kanaliserte de utenlandsk valuta som kamuflerte tyske datterselskaper utenlands hadde inntjent, for at Berlin skulle kunne bruke dem til å fortsette krigen. Ingen kan laste disse firmaene for noe som helst, og vi har av den grunn ikke oppholdt oss ved dem. Vi har konsentrert oss om de firmaer og forretningsmenn som frivillig og med vitende og

vilje kamuflerte tyske interesser og dermed ga sin støtte til den nasjonen som startet Den annen verdenskrig. Derfor skal vi også komplettere vår redegjørelse for kamuflasjeoperasjoner under Den annen verdenskrig med ytterligere noen eksempler.

Tilfellet «Bigge»

Birger Dahlerus var en usedvanlig mann. Han var gift med Elizabeth Rabe, en av Tysklands rikeste kvinner. Via henne lærte han Göring å kjenne i 1934. Dahlerus hadde bodd i både Tyskland og Storbritannia, og hadde bygget opp et nettverk av forbindelser. Göring prøvde å overtale den svenske direktøren til å gjøre britene mer ettergivende overfor Tysklands forsøk på å etablere en antisovjetisk blokk. London tok ham imidlertid ikke alvorlig, og betraktet ham som:

«... en velmenende, men stupid mann som til de grader lot seg lure av tyskernes løfter og forslag, og ikke var annet enn et verktøy for tyskerne.»¹⁷ Men en mann som sto i direkte forbindelse med Føreren og Göring var naturligvis et brukbart redskap for britene, og derfor kunne man ikke ignorere ham. Han kunne i det minste være til nytte når det gjaldt å kanalisere falsk informasjon til Det tredje rike.

Dahlerus hadde også informert den svenske regjeringen om sin rolle som fredsmegler. Han gjorde tjeneste som bindeledd for tyskerne, og var som Wenner-Gren aktiv som fredsmegler mellom Göring og britene.¹⁸ Disse to konfererte da også ved flere anledninger med hverandre om sine fredsforhandlinger, og Wenner-Gren skrev i sin dagbok om sin fredsmeglerkollega, som han der kalte «Bigge». Göring lurte Dahlerus til å tro at Berlin hadde lyktes i å knekke polakkenes diplomatiske kode. Warszawa skulle ha beordret sin ambassadør i Berlin til å forhale forhandlingene med nazistene, slik at den polske arméen rakk å invadere Tyskland. Polakkene skulle stå i Berlin innen tre uker for å diktere fredsvilkårene. Det later til at «Bigge» bet på bløffen.¹⁹

Hans usedvanlig gode forbindelser med de ledende nazistene var, så rart det enn kan høres, den viktigste grunnen til at han i lang tid unngikk å bli svartelistet. Men i virkeligheten var denne tilsynelatende underlige behandlingen fra de allierte myndighetenes side ikke det minste underlig. Dahlerus var til nytte for de allierte bare

så lenge han ikke var svartelistet. Derfor fikk han lov til å opprettholde sine forbindelser med Tyskland. Det første forslaget om at han skulle svartelistes ble tatt opp til overveielse i juni 1941, men ble umiddelbart avvist.²⁰ Hva var grunnen til det?

Dahlerus sto ikke bare på god fot med de nazistiske toppmennene, men også med en del av de ansatte ved den britiske ambassaden i Stockholm. Han hadde, uten å vite det selv, vist seg å være en god informasjonskilde for London. Av de allierte ble han ikke ansett for å være pro-nazistisk, og han var det sannsynligvis heller ikke.

Han la aldri skjul på sine forbindelser med Göring. Han trodde at hans kontakt var til nytte for svenskene, for britene og naturligvis for ham selv. Den virkelige grunnen til at London – men også amerikanerne – i en tid vek tilbake for å svarteliste ham, var ikke at han var en pålitelig etterretningskilde, men fordi han var en meget anvendbar kanal: « . . . gjennom hvem informasjon kan «plantet» i tyske regjeringkretser.»

På svartelisten

Det var imidlertid Dahlerus' ekteskap med en tysk kvinne som skulle føre til brudd med Tyskland. Hans forhold til Göring ble dårligere da sistnevnte i flere brev truet med å henrette hans tyskfødte stesønn. Det skulle skje så snart nazistene fikk tak i ham. Sønnen, som hadde svensk statsborgerskap, nektet nemlig å vende tilbake til Tyskland for å gjøre militærtjeneste. Dette innebar slutten på vennskapet mellom Dahlerus og Göring. Etter at den svenske forretningsmannens forbindelser med nazipampene tok slutt, hadde de allierte ikke lenger bruk for ham, og han ble umiddelbart svartelistet.²¹

«Vi er i vår ambassade (den amerikanske) av den oppfatning at Dahlerus' verdi som etterretningskilde ikke har gitt konkrete utslag, og at det heller ikke finnes noen utsikter til at han i så henseende skal kunne bistå oss i fremtiden. Dahlerus har opplyst at hans forbindelse med Göring har opphørt. Om det stemmer, og fremfor alt om det skjedde under de overraskende omstendighetene som Dahlerus har rapportert, er det lite sannsynlig at han kan fremskaffe virkelig verdifull informasjon eller brukes til å «plante» sådan.»

Svartelistingen av ham ble også oppgitt å være et spørsmål om rettferdighet. Dahlerus hadde i svenske forretningskretser rykte på seg for å være engasjert i en omfattende handel med tyskerne. Dersom han ikke

ble svartelistet, ville det kunne oppstå mistanker mot administreringen av de alliertes svarteliste.²²

Dahlerus ble hovedsakelig svartelistet fordi han eksporterte store mengder gassgeneratorer til Tyskland, men denne eksporten avbrøt han sommeren 1943 fordi den ble forbudt av den svenske regjeringen.²³ Hans ulike forsøk på å gjenoppta eksporten mislyktes. Ifølge amerikanerne var de transaksjonene hans firma, Bolinders, hadde med tyskerne, så omfattende at de ikke kunne betraktes som normal handel på grunnlag av tallene for 1938 (dvs. innenfor rammen for den britisk-svenske krigshandelsavtalen.)²⁴

Man hadde mistanke om at det fantes en viss tysk kontroll, men det kunne ikke bevises. Det fantes imidlertid i arkivene tilstrekkelig mange indisier for at en svartelisting kunne anses som påkrevd.²⁵ I september 1943 ble såvel Dahlerus som de bedriftene han hadde arbeidet for (Bolinders Fabriks-AB, Bolinders Förvaltnings-AB, Hesselman Motor Corporation og Motor Trim AB) satt på svartelisten.²⁶

Gjennom Dahlerus/Bolinders og ved hjelp av et medlem av den svenske ambassaden i London forsøkte tyskerne å komme over tekniken bak «Bird's Eye», en prosess for næringsmiddelkonservering. Dahlerus gjorde et forsøk på å kjøpe den i England av representanter for eieren, Cold Products Corporation i Amerika, men mislyktes fordi britene fikk kjennskap til det.²⁷ Den som informerte dem, og som ble betegnet som en venn, var Knut Robert Ljunglöf.²⁸ Det er ikke mye som er kjent om denne britiske «spionen», men det som gjør ham spesielt interessant, er at han også var medlem av styret i Enskilda Banken og Investor. Man kan bare spekulere på hvor mye han visste om Enskildas og brødrene Wallenbergs virksomhet, og hva han avslørte for London om deres aktiviteter.

Den svenske regjeringen støtter kamouflasjen

London og Washington utnyttet Dahlerus, men også den svenske regjeringen skulle komme til å bruke ham. Mot slutten av krigen ble det rapportert at I.G. Farben, Mannesmann, Schering og andre tyske bedrifter forsøkte å selge sine patenter til Sverige. Det første av de salg som kan bevises, fant sted mellom Bosch A.G. og Hesselman Motor Corporation, der Dahlerus satt i styret. Salget ble ordnet via den svenske regjeringen. Patentet dreide seg om drivstoffinnsprøytningspumper til Mercedes-Benz-motorer som ble produsert i Sverige for det svenske flyvåpe-

så lenge han ikke var svartelistet. Derfor fikk han lov til å opprettholde sine forbindelser med Tyskland. Det første forslaget om at han skulle svartelistes ble tatt opp til overveielse i juni 1941, men ble umiddelbart avvist.²⁰ Hva var grunnen til det?

Dahlerus sto ikke bare på god fot med de nazistiske toppmennene, men også med en del av de ansatte ved den britiske ambassaden i Stockholm. Han hadde, uten å vite det selv, vist seg å være en god informasjonskilde for London. Av de allierte ble han ikke ansett for å være pro-nazistisk, og han var det sannsynligvis heller ikke.

Han la aldri skjul på sine forbindelser med Göring. Han trodde at hans kontakt var til nytte for svenskene, for britene og naturligvis for ham selv. Den virkelige grunnen til at London – men også amerikanerne – i en tid vek tilbake for å svarteliste ham, var ikke at han var en pålitelig etterretningskilde, men fordi han var en meget anvendbar kanal: «... gjennom hvem informasjon kan «plantes» i tyske regeringskretser.»

På svartelisten

Det var imidlertid Dahlerus' ekteskap med en tysk kvinne som skulle føre til brudd med Tyskland. Hans forhold til Göring ble dårligere da sistnevnte i flere brev truet med å henrette hans tyskfødte stesønn. Det skulle skje så snart nazistene fikk tak i ham. Sønnen, som hadde svensk statsborgerskap, nektet nemlig å vende tilbake til Tyskland for å gjøre militærtjeneste. Dette innebar slutten på vennskapet mellom Dahlerus og Göring. Etter at den svenske forretningsmannens forbindelser med nazipampene tok slutt, hadde de allierte ikke lenger bruk for ham, og han ble umiddelbart svartelistet.²¹

«Vi er i vår ambassade (den amerikanske) av den oppfatning at Dahlerus' verdi som etterretningskilde ikke har gitt konkrete utslag, og at det heller ikke finnes noen utsikter til at han i så henseende skal kunne bistå oss i fremtiden. Dahlerus har opplyst at hans forbindelse med Göring har opphørt. Om det stemmer, og fremfor alt om det skjedde under de overraskende omstendighetene som Dahlerus har rapportert, er det lite sannsynlig at han kan fremskaffe virkelig verdifull informasjon eller brukes til å «plante» sådan.»

Svartelistingen av ham ble også oppgitt å være et spørsmål om rettferdighet. Dahlerus hadde i svenske forretningskretser rykte på seg for å være engasjert i en omfattende handel med tyskerne. Dersom han ikke

ble svartelistet, ville det kunne oppstå mistanker mot administreringen av de alliertes svarteliste.²²

Dahlerus ble hovedsakelig svartelistet fordi han eksporterte store mengder gassgeneratorer til Tyskland, men denne eksporten avbrøt han sommeren 1943 fordi den ble forbudt av den svenske regjeringen.²³ Hans ulike forsøk på å gjenoppta eksporten mislyktes. Ifølge amerikanerne var de transaksjonene hans firma, Bolinders, hadde med tyskerne, så omfattende at de ikke kunne betraktes som normal handel på grunnlag av tallene for 1938 (dvs. innenfor rammen for den britisk-svenske krigshandelsavtalen.)²⁴

Man hadde mistanke om at det fantes en viss tysk kontroll, men det kunne ikke bevises. Det fantes imidlertid i arkivene tilstrekkelig mange indiser for at en svartelisting kunne anses som påkrevd.²⁵ I september 1943 ble såvel Dahlerus som de bedriftene han hadde arbeidet for (Bolinders Fabriks-AB, Bolinders Förvaltnings-AB, Hesselman Motor Corporation og Motor Trim AB) satt på svartelisten.²⁶

Gjennom Dahlerus/Bolinders og ved hjelp av et medlem av den svenske ambassaden i London forsøkte tyskerne å komme over tekniken bak «Bird's Eye», en prosess for næringsmiddelkonservering. Dahlerus gjorde et forsøk på å kjøpe den i England av representanter for eieren, Cold Products Corporation i Amerika, men mislyktes fordi britene fikk kjennskap til det.²⁷ Den som informerte dem, og som ble betegnet som en venn, var Knut Robert Ljunglöf.²⁸ Det er ikke mye som er kjent om denne britiske «spionen», men det som gjør ham spesielt interessant, er at han også var medlem av styret i Enskilda Banken og Investor. Man kan bare spekulere på hvor mye han visste om Enskildas og brødrene Wallenbergs virksomhet, og hva han avslørte for London om deres aktiviteter.

Den svenske regjeringen støtter kamouflasjen

London og Washington utnyttet Dahlerus, men også den svenske regjeringen skulle komme til å bruke ham. Mot slutten av krigen ble det rapportert at I.G. Farben, Mannesmann, Schering og andre tyske bedrifter forsøkte å selge sine patenter til Sverige. Det første av de salg som kan bevises, fant sted mellom Bosch A.G. og Hesselman Motor Corporation, der Dahlerus satt i styret. Salget ble ordnet via den svenske regjeringen. Patentet dreide seg om drivstoffinnsprøytningspumper til Mercedes-Benz-motorer som ble produsert i Sverige for det svenske flyvåpe-

net. Patentrektighetene tilhørte Bosch-representanten i Sverige, AB Robo, men Per Albin Hanssons regjering «ville ikke at Bosch skulle få vite hva de holdt på med», og «ordnet det slik at patentrektighetene kunne overføres til Hesselman Motor Corporation».²⁹

Det er åpenlyst hvorfor den svenske regjeringen ønsket å hemmeligholde saken. Den trosset Safehaven-programmets forskrifter og ønsket ikke å bli anklaget for å ha støttet opp under kamouflasjeoperasjoner.

Johnson-konsernet

Var det bare Enskilda Banken og brødrene Wallenberg som var innblandet i kamouflasjeoperasjonene i Sverige? Såvisst ikke. La oss nå granske andre tilfeller litt mer inngående.

En annen velkjent svensk forretningsmann som tilbød tyskerne sine tjenester, var Axel Axelson Johnson. William Stephenson i British Security Coordination i New York stolte fullt og fast på ham og betraktet ham som en gammel venn.³⁰

Johnson-konsernet handlet med kull, jernmalm og olje, og drev et antall firmaer som hadde forbindelse med disse produktene. Innen konsernet fantes også Rederi-AB Nordstjernan og omfattende interesser i Sør-Amerika. Nazistene overførte betydelige beløp til Sør-Amerika via Sverige, og det ble rapportert fra de amerikanske myndighetene at Johnson i 1944 «var involvert i en plan som gikk ut på å innføre 250 millioner dollar i tysk kapital, kamouflert som svensk, i Venezuela.» Idéen om å tjenestegjøre som agent for nazistenes interesser, fikk han kanskje av brødrene Wallenberg i Enskildas styre, der han satt som medlem.

Johnson ble også anklaget for andre kapitalfluktoperasjoner. Han betalte f.eks. en bonus på seks prosent på alt det kullet som tyskerne solgte til ham. Disse pengene skulle settes på en sperret konto i en svensk bank til beløpet hadde vokst til 500 000 svenske kroner. Denne halve millionen skulle siden brukes til kjøp av femti prosent av aksjene i Svenska Kolimport AB i Stockholm. I følge denne planen skulle det ikke finnes noe som kunne tyde på tysk deleierskap i kullimport-selskapet innen krigen var over. Johnson samarbeidet også med Krupp, og ga på det viset sitt bidrag til den tyske krigsmaskinen.³¹

Svenske komponenter i V2-rakettene

LM Ericsson, det svenske telefonselskapet som er virksomme over hele verden, ble også anklaget for å ha hjulpet nazistene ved å overført kapital til konsernets datterselskap i Mexico. Enskilda Banken hadde skaffet seg kontrollen over LM Ericsson etter Kreuger-krakket, til tross for at banken ikke hadde mer enn 6,6 prosent av stemmene. Marcus Wallenberg (hans epitet «Mr. LM Ericsson»³² er ganske avslørende) hadde stor innflytelse gjennom en konsortiumavtale med Svenska Handelsbanken og det amerikanske telefonselskapet ITT, som hadde ca. 35 prosent av aksjene.³³ Et heleid svensk datterselskap av ITT, International Standard Electrical Company, eide mer enn 34 prosent av LM Ericsson.

De tyske interessene var betydelige, på grunn av en kartellavtale med Siemens og Telefunken.³⁴ Wenner-Gren, som bodde i Mexico og fikk overført pengene, hadde som vi tidligere har nevnt, store interesser i LM Ericsson.³⁵ Dette var Broderskapet i all sin glans: Et genuint samarbeid mellom tyske, amerikanske og svenske brødre i finansverdenen, som om det ikke raste noen krig i det hele tatt.

Trud, den sovjetiske faglige landsorganisasjonens avis, publiserte 2. mars 1947 en artikkel der det ble hevdet at familien Wallenberg «reddet den tyske delen av det tyske Siemens-konsernet.» Nærmere detaljer ble ikke gitt, men det avisen siktet til, var kanskje følgende transaksjoner:

Siemens hadde et betydelig salgssapparat i Sverige, kjent som Elektriska AB Siemens. Dette selskapet hadde flere filialer, og i 1944 ble det rapportert at selskapet hadde importert en stor mengde tyske maskiner og oppgitt bare en tiendedel av maskinenes virkelige verdi. For å kunne lagre maskinene leide selskapet flere store lagerlokaler i forskjellige svenske byer. Etter krigens slutt ble et stort antall tyske radioapparater og skrivemaskiner plassert på det svenske markedet for å redde beholdningen fra å bli konfiskert av de allierte.³⁶

Det er videre kjent at forbindelsene under krigen var meget livlige og intime mellom de Wallenberg-kontrollerte Atlas Diesel (i dag: Atlas Copco), ASEA, SKF og LM Ericsson. Atlas Diesel fungerte f.eks. som mellomledd ved salg av Siemens' varer utenlands. I følge en offisiell rapport fantes det gode grunner for å tro at nazistiske interesser var sterkt representert i dette selskapet.

Hva ASEA angår, så kjøpte dette aksjeselskapet råvarer for Siemens' regning i De forente stater og skipet dem til Tyskland via Sverige. ASEA produserte også endel produkter direkte for de tyske krigsbestrebelsene.³⁷ Et oppsnappet telegram avslørte at ASEA foretok store bestillinger

av elektriske motorer og annen utrustning fra Brown Instrument Company i Philadelphia. At det svenske selskapet sto overfor en materialkrise, ble sett på som nokså merkelig, all den tid de selv produserte slike produkter. Antagelig solgte ASEA de fleste av disse motorene til Tyskland.

Til planene hørte også at det svenske selskapet fungerte som mellomledd ved salg av produkter fra Siemens. Da ASEA ikke hadde noe datterselskap i Sør-Amerika, ble Siemens' produkter solgt der av SKF's ulike datterselskaper.³⁸ Siemens produserte forøvrig delene for radiostyring av V1- og V2-rakettene som Hitler håpet skulle hjelpe ham til å vinne krigen.

Et direkte svensk bidrag ble også gitt til Hitlers «hemmelige våpen». 13. juni 1944 ble en V2-rakett skutt opp fra prøveoppskytningsområdet i Peenemünde i Nord-Tyskland. Den Siemens-konstruerte radiostyringen virket ikke som den skulle. Raketten svingte nordover og falt ned i det sør-østre Sverige. Og der lå den:

«Ganske store biter av raketmekanismen, hvorav en del var hel – en forvridd stamme av en metallegering med et virvar av elektriske ledninger – (. . .) midt blant en mengde svenske kulelagre i det fire meter brede krateret.»

Kulelagrene var kommet hjem igjen. Hvor mye av det elektriske utstyret som stammet fra ASEA eller som ble videreeksportert fra dette selskapet, er ikke kjent.

En ting som imidlertid er kjent, er at svenskene solgte to tonn med rakettdelene til britene – en leveranse som var av den største betydning for England. Gjennom leveransen skaffet de seg nemlig ikke bare tilgang til viktige deler av raketts styresystem, men de fikk også klart for seg at den tyske raketten ikke var noen myte, en oppfatning som ellers hadde vært vanlig blant de høyeste britiske autoritetene.

Takket være den generøsitet som svenskene viste i denne sammenheng, ble man også i Storbritannia klar over at våpenet ikke var noen illusjon.³⁹

Rederier

Også tyske rederier ble kamuflert.⁴⁰ Her fungerte AB Skeppsbron som et instrument for tyskerne. Selskapet var blitt opprettet for å kamuflere den tyske Hamburg-Amerika-linjen (HAPAG) i Sverige. Svenska Handelsbanken spilte en dominerende rolle i denne saken. Allerede i 1941

besluttet HAPAG å sikre en del av sine aktiva ved å plassere dem i Sverige. Dr. Otto Wolff, som vi tidligere har konstatert var en mann som utmerket seg i de finansielle operasjonene for nazistene, satt i ledelsen for HAPAG.

Det første forsøket mislyktes fordi Olof Wallenius sammen med Rederi-AB Soya bestemt avviste forslaget. Han visste at den svenske lovgivningen forbød utenlandskeide fartøyer å seile under svensk flagg.

HAPAG henvendte seg da til Per Gustav Thulin, en av de store rederne i Stockholm, styremedlem av Svenska Handelsbanken og mangeårig agent for HAPAG. Thulin var åpenbart ikke like nøye på det og etablerte AB Skeppsbron som et holdingselskap (med en aksjekapital på bare 300 000 kroner) med tre datterselskaper. Etter råd fra Thulins advokat tilgodeså HAPAG Skeppsbron med kapital til kjøp og drift av fire fartøyer, og på den måten omgikk man den svenske loven som forbød utenlandskeide svenske fartøyer. HAPAG bladde opp ca. 11 millioner kroner, som ble tatt fra den tyske riksbankens konto i Sverige. Beløpet ble ansett for å være utilstrekkelig for kjøp av de fire påtenkte fartøyene, men Thulin, som jo når alt kom til alt var styremedlem i Svenska Handelsbanken, lyktes i å fremskaffe resten. Banken stilte opp med ytterligere seks millioner mot førsteprioritet og garantier i HAPAG.

Amerikanerne oppdaget at 16 millioner kroner i tysk kapital var plassert i selskapet, til tross for at AB Skeppsbrons egen kapital ikke var høyere enn 300 000 kroner. Selskapet var uomtvistelig tysk-kontrollert. Lånetiden var ti år. Om Thulin skulle dø eller forlate AB Skeppsbron, og om HAPAG ikke aksepterte hans etterfølger, hadde tyskerne rett til å si opp avtalen med seks måneders varsel. Den metoden:

«ble ansett for å være typisk for hvordan tyskere har benyttet seg av svenske holdingselskaper for å kamuflere sine aktiva.»⁴¹

Lignende metoder ble også brukt under andre mindre kamuflasjeoperasjoner i flere nøytrale land.

Svensk jernmalm

Den tyske krigsindustrien var i høyeste grad avhengig av jernmalm og stål, som til dels ble skaffet fra Sverige. Tyskland hadde tradisjonelt vært Sveriges største stålkunde, og i årenes løp hadde tyskerne, direkte eller indirekte, tatt kontrollen over mange små jernverk i Midt-Sverige. Den svenske lovgivningen gjorde det umulig for utlendinger å erverve

fast eiendom, og det var kun gjennom å benytte seg av stråselkaper at dette forbudet kunne omgås.⁴²

Jernmalforekomstene i Lappland er blant de rikeste i hele verden. Gruvene ble drevet av AB Grängesberg, Sveriges største gruveselskap, og en av verdens største produsenter og eksportører av jernmalm. Den tyske industrien som var lå i Ruhr-området, brukte denne malmen i meget stor utstrekning. Den ble importert av selskapet Possehl i Lübeck. Gjennom dette selskapet var Grängesberg-konsernet intimt knyttet til Friedrich Flick, en av de fremste nazistiske industrilederne som profiterte mest på naziregimet.

Kontrollen over Grängesberg lå i hendene på familien Wallenberg, som hadde ervervet Kreugers 20 prosent av aksjene. Ifølge offisielle rapporter hadde både den tyske og den britiske regjeringen visse interesser i Grängesberg – hvor store de var, ble ikke avslørt.⁴³ Under krigen ble mesteparten av det svenske jernet og stålet skipet til Tyskland i overensstemmelse med den svensk-tyske handelsavtalen. To gruver som ble kontrollert av Wenner-Gren, forsynte Tyskland med henholdsvis 90 og nærmere 100 prosent av sin produksjon.

Ved siden av dette hadde Enskilda Banken store interesser i Bolidens Gruv-AB, som utvant gull, kobber og andre verdifulle metaller. Det skjedde ved hjelp av tysk kapital, hvilket var et klart brudd på den svenske loven av 1916. Brødrene Wallenberg opptrådte her som stråmenn for tyske interesser. Etter krigens slutt var de amerikanske myndighetene overbevist om at dette stråmannforholdet fremdeles besto.⁴⁴

De tyske interessene var konsentrert om de langt mindre jernforekomstene i Midt-Sverige. De fleste av dem ble ervervet allerede før første verdenskrig og ble ikke omfattet av loven av 1916, som la hindringer i veien for utenlandske eierinteresser i svenske gruver. Men den tyske industrien som kjøper av jernmalm og stål, hadde selvsagt en stor innflytelse over de enorme forekomstene i Lappland, selv om de ikke eide disse gruvene direkte, men gjennom stråmenn.

SUKAB

Vi vil gjerne avrunde vår granskning av brødrene Wallenbergs og andre svenske forretningsmenns kamuflasjeoperasjoner med å omtale enda en sak. ASEA, Atlas Diesel og SKF etablerte sammen selskapet AB SUKAB, som sto for «Sveriges Utrikeshandels Kompensations-AB».⁴⁵ Gjennom dette selskapet solgte de svenske selskapene sine produkter til

det nazi-okkuperte Europa. Som kompensasjon importerte de varer som nazistene hadde kommet over i de okkuperte landene.⁴⁶ SUKAB ble grunnlagt i september 1940, noen måneder etter at tyskerne praktisk talt hadde okkupert hele kontinentet.⁴⁷

Brødrene Wallenberg var således ikke de eneste som var interesserte i å kjøpe opp tyvegods, det var også en del av de selskapene som var nært knyttet til dem. I krigsårene fungerte alle sammen som helere for nazistene.

Kongelig kamuflasje?

Samtlige av disse vitnesbyrd peker altså på at svenske forretningsmenn i stor utstrekning var innblandet i kamuflasjeoperasjoner for tyskernes regning.

Til våre store overraskelse fant vi imidlertid også at medlemmer av den svenske kongefamilien later til å ha deltatt i slike operasjoner. Prins Carl Berndadotte gjorde et offisielt besøk i De forente stater høsten 1941. Ved denne anledning ba han president Roosevelt om utførselstillatelse for to utskipinger bestående av 680 tonn tulol, et aromatisk hydrokarbon som brukes til fremstilling av trotyl. Presidenten gikk med på det, og tillatelsen ble gitt.

Men noen måneder senere mottok *assistent secretary* i det amerikanske utenriksdepartementet, Dean Acheson, et memorandum som inneholdt følgende interessante budskap for den amerikanske administrasjonen:

«Etter prins Carl Bernadottes avreise fra Washington mottok departementet konfidensiell informasjon fra Stockholm, som tyder på at prinsen handlet som ombud for en bedrift som oppgis å ha en åpen protysk innstilling og formodentlig opererer for tyske interesser. Jeg gjorde presidenten oppmerksom på disse opplysningene.»⁴⁸

Kan denne meddelelsen tenkes å innbefatte at også et medlem av det svenske kongehuset var engasjert i kamuflasjeoperasjoner av et eller annet slag?

Sammendrag

Utover de store kamuflasjeoperasjonene (Bosch, I.G. Farben og SKF), har vi vist at Enskilda Banken og brødrene Wallenberg var involvert i lignende virksomhet av alle slag på det økonomiske og finansielle plan. Vi har fremlagt bevis for at de kjøpte opp verdipapirer som nazistene hadde tatt som «krigsbytte», dvs. stjålne verdipapirer. I hemmelighet medvirket de til at nazistene kunne bygge fartøyer for den tyske flåten i Sverige.

Gjennom lån til Norsk Hydro satte de tyskerne i stand til å produsere aluminium til sine fly og tungtvann til sin atomforskning. De hjalp den tyske riksbanken å kjøpe tilbake obligasjoner og aksjer i De forente stater. De understøttet ulike tyske bedrifter som Schering, Thorer & Hollender og andre i deres bestrebelser på å maskere sine datterselskaper i de allierte statene. Og vi har vist at de ikke var de eneste svensker som handlet på denne måten. Personer som Axel Wenner-Gren, Axel Axelson Johnson, Birger Dahlerus, Sven Wingquist og andre var også aktivt involvert i støttetiltak for nazistenes sak.

Av dette må man dra den slutningen at brødrene Wallenberg bak sin pro-allierte maske i virkeligheten støttet nazistene i deres kamp for å oppnå verdensherredømme. Tesen om at begge brødrene sympatiserte med de alliertes sak, kan således helt forkastes.

Før eller senere skulle denne opptrreden få konsekvenser. Da amerikanerne innledet sine undersøkelser i de involverte tyske bedriftenes arkiver, oppdaget man hvilken virksomhet Enskilda Banken og brødrene Wallenberg hadde bedrevet. Washington nølte ikke med å ta sine forholdsregler. Enskildas og brødrene Wallenbergs midler i De forente stater ble sperret. Og nå ble Jacob og Marcus Wallenberg stilt overfor et nytt problem: Hvordan skulle de få tak i pengene?

I den tredje delen av boken vil vi vise hvordan den truende kalde krigen ga dem all den hjelpen de behøvde.